

ΤΕΛΕΙΟΣ ΝΟΜΟΣ, ΗΜΙΤΕΛΕΣ ΚΛΙΜΑ, ΑΤΕΛΗΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗ

*Ομιλία στο συνέδριο του Ιστορικού Αρχείου του Πανεπιστημίου Αθηνών,
“Πανεπιστήμιο και μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα: Ιστορικές προσεγγίσεις”,
Αθήνα, 7-8 Ιουνίου 2007*

1. Από τη σύσταση του Ελληνικού κράτους κανένα νομοθέτημα σχετικό με την εκπαίδευση δεν έχει τόσο πολύ σχολιαστεί όσο ο νόμος 1268/1982 «για τη δομή και λειτουργία των Α.Ε.Ι.» γνωστότερος και ως Νόμος Πλαίσιο (Ν.Π.).

Θα τολμούσα να προσθέσω ότι σπάνια νομοθέτημα αντιμετώπισε τέτοια πολύπλευρη επίθεση, κακοπιστία, υπονόμηση, λασπολογία, χωρίς όμως να κλονιστεί η θεωρητική βάση χάρη στην οποία επιβίωσε και θα επιβιώσει: δηλ. η *αρχιτεκτονική* (=πολιτική) συνοχή των «υλικών» κατά τρόπο που η (αρνητική) μετακίνηση ενός στοιχείου απαιτεί αυτόματη (θετική) μετακίνηση άλλου στοιχείου για να μη γκρεμιστεί όλο το οικοδόμημα.

2. Ο Ν.Π. περιείχε όμως από τη φύση του δύο αντιφάσεις

Πρώτη αντίφαση

Η ύπαρξη καθαρά τεχνοκρατικών στοιχείων σε (δυσλειτουργική) συνάρτηση με καθαρά δημοκρατικές – συμμετοχικές διαδικασίες.

Η αντίφαση αυτή εξηγείται από το γεγονός ότι επιχειρήθηκε εναρμόνιση της (τραυματικής) εμπειρίας από τη μέχρι τότε λειτουργία των Α.Ε.Ι. στην Ελλάδα με τα επιτυχημένα και σύγχρονα μοντέλα ξένων πανεπιστημίων. Διαπιστώνει δηλ. κανείς μια καταρχήν (εγγενή;) δυσχέρεια να παντρευτεί η σύγχρονη (απρόσωπη, ουδέτερη, τεχνοκρατική) γνώση και τα σύγχρονα μέσα μάθησης με τις πάλι σύγχρονες απαιτήσεις για περισσότερη δημοκρατία και συμμετοχή.

Δεύτερη αντίφαση

Η ασφυξία του «αυτοδιαχειριστικού» ανοίγματος των θεσμών κάτω από τη δημοσιούπαλληλική και συντεχνιακή νοοτροπία των ατόμων και τον έντονο κρατισμό. Η αντίφαση αυτή εξηγείται από το γεγονός ότι ο νόμος είχε εκπονηθεί –σε επίπεδο αρχών– από φορείς με δημοκρατική συνείδηση και

δράση αλλά χωρίς διαχειριστική εμπειρία και οριστικοποιήθηκε ως κείμενο τις πρώτες μέρες του ΠΑΣΟΚ.

3. Το παράδοξο στο Ν.Π. είναι ότι η εξαγγελία του χαιρετίστηκε ως θετικό βήμα και νίκη του κινήματος από *ΟΛΑ* τα ενδιαφερόμενα μέρη, η ψήφισή του χτυπήθηκε σχεδόν απ' *ΟΛΟΥΣ*, η εφαρμογή του βρήκε εμπόδια τόσο στη συντηρητική πλευρά (προσφυγές, υπονόμευση) όσο και στην προοδευτική (ανεδαφική κριτική, εξτρεμιστική συνθηματολογία), ενώ οι κίνδυνοι για ενδεχόμενη οπισθοχώρηση ξαναένωσαν *ΟΛΟ* τον κόσμο. Γιατί αυτή η αντιμετώπιση;

Κατά τη γνώμη μου η απάντηση πρέπει να παίρνει υπόψη της τις εξής *παραμέτρους*:

(1) Ο κάθε πανεπιστημιακός, άτομο ή φορέας, είχε στο μυαλό του διαφορετική εικόνα του τι είναι το δημοκρατικό Πανεπιστήμιο, πώς παρέχεται η δημοκρατική εκπαίδευση, πώς λειτουργεί ένα δημοκρατικό πανεπιστημιακό όργανο κ.λπ. (ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΥΓΧΥΣΗ)

(2) Οι «προοδευτικοί» καθηγητές επιθυμούσαν ένα Ν.Π. που θα τους έδινε την εξουσία αφαιρώντας την από τους συντηρητικούς καθηγητές (ΠΑΛΗ ΕΞΟΥΣΙΑΣ)

(3) Το Ε.Δ.Π. οραματιζόταν ένα Ν.Π. που θα το απελευθέρωνε μια για πάντα από την καταπίεση των αυταρχικών δομών (έδρα) και προσώπων (τακτικός καθηγητής) (ΚΛΑΔΙΚΑ ΣΥΜΦΕΡΟΝΤΑ ΜΕ ΑΣΑΦΗ ΠΟΛΙΤΙΚΑ – ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΑ ΚΙΝΗΤΡΑ).

(4) Οι δημοκρατικές φοιτητικές παρατάξεις αγωνιζόμενες για «να φύγει η Δεξιά», είχαν αμελήσει να κινητοποιήσουν μηχανισμούς ζύμωσης των στελεχών τους σε συμμετοχικούς θεσμούς αλλά και προβολής νέων επεξεργασμένων θέσεων στο πρόγραμμα σπουδών κ.λπ. (ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΡΥΘΜΙΑ).

(5) Όλοι «ευχόντουσαν» η πορεία της μεταρρύθμισης να πετύχει χωρίς να αγγίξει τα κεκτημένα προνόμια ή συμφέροντά τους (ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΟΥ – ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ).

(6) Τέλος, τα κόμματα, το καθένα για διαφορετικό λόγο, επιθυμούσαν να «ελέγξουν» τη μεταρρύθμιση είτε μέσα από την αύξηση της φοιτητικής συμμετοχής (ΚΚΕ), είτε μέσα από την ενίσχυση του καθηγητικού κατεστημένου (Ν.Δ.), είτε μέσα από την «τεχνητή» δημιουργία υποομάδων με μαξιμαλιστικά αιτήματα (Κ.Κ.Ε. Εσ.). Σ' αυτές τις τακτικές η Κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ δεν μπόρεσε να αντιτάξει ενιαία ιδεολογική γραμμή ούτε και πάγια πρακτική, αλλά αρκέστηκε στο να αντιπαραθέτει «καλό επιχείρημα στο κακό επιχείρημα» και «καλή πρόθεση στην κακή πρόθεση», δίνοντας την εντύπωση ότι δεν υπάρχει κεντρικός σχεδιασμός αλλά αποσπασματικές εμπνεύσεις στιγμής στις οποίες καλείται ο κάθε «καλοπροαίρετος» πανεπιστημιακός να προσχωρήσει (ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΙΣΟΡΡΟΠΙΩΝ).

Αυτή η τακτική της αγωνιώδους αναζήτησης συναίνεσης, ΟΧΙ μέσα από την πειθώ, την τεκμηρίωση και την ακλόνητη πολιτική βούληση, αλλά μέσα από προσωπικές διευκολύνσεις και διαπαραταξιακές ισορροπίες, έβλαψε όσο τίποτε άλλο την ιδεολογική ταυτότητα της Αλλαγής στο Πανεπιστήμιο, όσο κι αν εκ πρώτης όψεως φαίνεται ότι χάρη στη (μικρο) πολιτική αυτή δέχτηκαν οι μετριοπαθείς καθηγητές να εφαρμόσουν το νόμο.

4. Ο νόμος – πλαίσιο λειτούργησε *καταλυτικά*. Απομυθοποίησε όλους τους «μύθους». Οι «καλοί» και οι «κακοί», οι «προοδευτικοί» και οι «συντηρητικοί», οι «μαζικοί φορείς» και οι «μεμονωμένες αυθεντίες», τα «συλλογικά όργανα» και η «ατομική ευθύνη», η «συμμετοχή» και η «αποχή», η «υπέρμετρη πολιτικοποίηση των νέων επιστημόνων» και «η ουδέτερη επιστημοσύνη των παλαιών», το «παμφάγο κέντρο» και η «απογυμνωμένη Περιφέρεια», το «αριστερό συμβιβαστό των μεγάλων Γραφείων» και το «δεξιό ασυμβίβαστο των μικρομεσαίων επαγγελματιών», οι «ρεαλιστές

φιλοκυβερνητικοί» και οι «οργισμένοι αντιπολιτευόμενοι», «η ισότητα προς τα πίσω» και «η ισοπέδωση προς τα κάτω», οι διατάξεις που «αλλοιώθηκαν» και οι διατάξεις που ουδέποτε «διαβάστηκαν», η ισορροπία της αδράνειας και η επαναστατικότητα της λούφας, οι μεγαλοστομίες των απόντων και η σιωπή των παρόντων, οι «μέσα» παρεούλες και «απέξω» παρεμβάσεις, σε τελική ανάλυση ο συμβιβασμός όλων και η αναβολή της πράξης για προσφορότερο χρόνο, παρελαύνουν μέσα από τις Συγκλήτους και τις Γενικές Συνελεύσεις. Μετά όμως «μυθοποιήθηκε» ο ίδιος. Κι αυτό ήταν λάθος.

5. Από ένα νόμο που «αποτελούσε πρόοδο για την Ανώτατη Εκπαίδευση» και «σημαντικά βήματα προς τον εκσυγχρονισμό των ΑΕΙ», που θα σταματούσε «την αυθαιρεσία των κατόχων της καθηγητικής έδρας» κ.λπ., κ.λπ., κατορθώσαμε να φτάσουμε στο κατώφλι της εμφύλιας σύρραξης μέσα κι έξω από τα Πανεπιστήμια.

Ενώ οι περισσότεροι καθηγητές ζητούσαν ευνοϊκότερες μεταβατικές διατάξεις, όπως π.χ. οι επιμελητές να κρίνονται για την πρώτη βαθμίδα, οι έκτακτοι χωρίς έδρα να εντάσσονται ως τακτικοί, οι έκτακτοι μόνιμοι που προέρχονται από επικουρικούς να εντάσσονται στην Α΄ βαθμίδα, οι επισκέπτες καθηγητές να εντάσσονται σε βαθμίδα ΔΕΠ, οι έκτακτοι αυτοτελών εδρών να εντάσσονται αυτοδικαίως ως μόνιμοι, οι υποψήφιοι διδάκτορες να έχουν το ίδιο καθεστώς μέχρι τέλους 1982, ευνοϊκότερες διατάξεις να προβλεφθούν για τους υφηγητές, οι εντεταλμένοι υφηγητές να κρίνονται χωρίς προκήρυξη για ένταξη σε οποιαδήποτε ανώτερη (Α΄ ή Β΄) βαθμίδα, οι έκτακτοι επί συμβάσει να επανέρχονται ως τακτικοί, κατηγορήθηκαν για συντεχνιασμό οι συντάκτες του νόμου.

Οι Σύγκλητοι της εποχής εκείνης –εκφράζοντας «έκπληξη και λύπη»– ανησυχούσαν: για την αποτελεσματικότητα ορισμένων αρχών, για το διασυρμό συλλήβδην όλων των καθηγητών, για τα κεκανονισμένα περιθώρια

κρίσης των υπό εξέλιξη μελών ΔΕΠ, ενώ ταυτόχρονα υποστήριζαν τη θεσμική συμμετοχή διοικητικών υπαλλήλων στα πανεπιστημιακά όργανα.

6. Βέβαια όλοι οι νόμοι – πλαίσια έχουν αμφισβητηθεί. Ενδεικτικό είναι το έγγραφο με χρονολογία 14/6/1980 το οποίο απέστειλε ο (τότε Προπρύτανης του Πανεπιστημίου Πατρών) καθηγητής Γλαύκος Γαλανός στον (τότε) Πρύτανη και στο οποίο –σχολιάζοντας το νομοσχέδιο που είχε καταρτίσει Επιτροπή Καθηγητών το χαρακτήριζε: «αφοριστικό», «αντισυνταγματικό», «συμφεροντολογικό», «απαράδεκτο», «φαιδρό», και εισηγείτο την απόρριψη στο σύνολό τους των τριών πρώτων κεφαλαίων.

Το γεγονός ότι όλοι οι μεταπολιτευτικοί νόμοι καθώς και όλα τα πορίσματα των διαφόρων επιτροπών έχουν γίνει αντικείμενο σφοδρής επίθεσης πρέπει ίσως να προβληματίσει την ελληνική κοινωνία σχετικά με τα κριτήρια άσκησης της κριτικής: *τελικά φταίει ο (κάθε) νόμος ή μήπως χρησιμοποιείται ο (κάθε) νόμος ως πρόφαση για να μην παραδεχτούμε ότι φταίμε εμείς;*

Οι νόμοι είναι έργα ανθρώπων. Κρίνονται και αξιολογούνται από ανθρώπους. Ίσως εκεί να βρίσκεται το μυστικό της επιτυχίας ή αποτυχίας τους. Στον (εύθετο) χρόνο, στον (πρόσφορο) χώρο και στους (κατάλληλους) ανθρώπους.

7. Από τα παραπάνω στοιχεία μπορεί κανείς να διακρίνει τρεις τάσεις:

1^η: Ο εκδημοκρατισμός πάνω από όλα, ακόμα και σε βάρος συλλογικών ή ατομικών συμφερόντων και επιδιώξεων

2^η: Ο εκδημοκρατισμός σε συνδυασμό με την ικανοποίηση των διεκδικήσεων των φορέων

3^η: Ο εκδημοκρατισμός ως «πρόφαση» και «προκάλυψη» ικανοποίησης επιδιώξεων ομάδων ή μεμονωμένων ατόμων.

Πιθανόν να έπεσαν όλοι θύματα των άκρατων διακηρύξεων της εποχής για *συμμετοχικούς θεσμούς* που τελικά στη συνείδηση πολλών μετουσιώθηκαν σε *επιτρεπτικές διαδικασίες*. Η δημοκρατικότητα των θεσμών και η δημοκρατικότητα των ανθρώπων άλλοτε συγκρούστηκαν και άλλοτε

παρεξηγήθηκαν. Πολλοί ζητούσαν δικαίωση για την αντι-χουντική τους δράση (μέσα από *δίκαια*, αλλά όχι νόμιμα αιτήματα). Άλλοι θέλησαν να εξαργυρώσουν τη συνδικαλιστική τους επιταγή μέσα από *ευνοϊκές* μεταβατικές διατάξεις.

Έχει κανείς την αίσθηση ότι οι θεσμοί θεσπίζονται για το παρελθόν και όχι για το μέλλον. Ότι η δημοκρατία, η επιστήμη και η γνώση στηρίζονται αποκλειστικά σε «*όσους υπηρετούν κατά την έναρξη ισχύος του νόμου*» και όχι σε όσους μοχθούν, μέσα στην ιστορική πορεία εξέλιξης του πανεπιστημίου, για ένα καλύτερο «*αύριο*». Η στατικότητα των «κατεχόντων» καταπνίγει τη δυναμική των θεσμών. Η συλλογική ευθύνη των πολυμελών οργάνων επιτρέπει και καλλιεργεί την ανευθυνότητα του ατόμου (φοιτητή, καθηγητή). Η «*απόφαση του φορέα*» δεν επιδέχεται τροποποιήσεις ή ανατροπές (ακόμα κι όταν ο εκπρόσωπος του φορέα αντιλαμβάνεται το αβάσιμό της). Ο φορμαλισμός (με άλλα λόγια ο υπάρχων συσχετισμός των δυνάμεων) δεν ενδιαφέρεται για την ουσιαστική εξέλιξη.

Όλοι ήθελαν τελικά την *αλλαγή των πραγμάτων* υπό την προϋπόθεση ότι αυτή η αλλαγή θα συμπίπτει *απόλυτα* με τη δική τους και *μόνον* ανάλυση της ελληνικής κοινωνίας και του ελληνικού πανεπιστημίου.

8. Από τις παραπάνω σκέψεις απορρέουν οι σκέψεις που θα ακολουθήσουν.

Διαπίστωση πρώτη: Πολλές διατάξεις του νόμου εκπλήρωσαν τον ιστορικά πεπερασμένο ρόλο τους, άρα πρέπει να αλλάξουν.

Διαπίστωση δεύτερη: Πολλές τεχνοκρατικά ορθές διατάξεις δεν μπόρεσαν να ριζώσουν στην κοινωνική πραγματικότητα του ελληνικού πανεπιστημίου. Το ελληνικό πανεπιστήμιο, όπως και η ελληνική κοινωνία λειτουργεί με άτυπες διαδικασίες. Έχουν όλοι μέσα στην αίθουσα τη δημοκρατική εκπροσώπηση και η απόφαση παίρνεται έξω από την αίθουσα με τα πανό. Έτσι έχουμε μάθει, έτσι λειτουργούμε.

Διαπίστωση τρίτη: Πολλές πολιτικά αναγκαίες διατάξεις δεν στηρίχθηκαν από αντίστοιχη τεχνοοικονομική υποδομή.

Διαπίστωση τέταρτη: Η οποιαδήποτε καθυστέρηση ή έλλειψη θάρρους θα λειτουργήσει σε βάρος όλου του συστήματος. Έχει μια αρχιτεκτονική ο νόμος – πλαίσιο. Γι' αυτό και δεν τον αλλάζουν. Τώρα το να βάλεις ένα λιθαράκι από εδώ και να βγάλεις ένα λιθαράκι από εκεί δεν έχει κανένα νόημα.

Διαπίστωση πέμπτη: Η βελτίωση των όρων παροχής γνώσης προϋποθέτει την απλή παραδοχή ότι το πανεπιστήμιο λειτουργεί για όλους και διοικείται από όλους.

9. Ο νόμος – πλαίσιο προσπάθησε να εγκαθιδρύσει ένα θεσμοδομικό σύστημα όπου δομές και θεσμοί θα συντελούσαν στην αυτάρκειά του. Η αλληλεξάρτηση στην κίνηση φορέων και μηχανισμών θα επέτρεπε τη διατήρηση του Πανεπιστημίου σε μια κατάσταση ισορροπίας, έτσι ώστε θα μπορούσε να λειτουργήσει ως σύνολο.

Προϋποθέσεις αυτού του δομολειτουργισμού ήταν:

- *Η μείωση* ή αυτοματοποιημένη διευθέτηση των εντάσεων που η καθημερινή τριβή δημιουργεί στο Α.Ε.Ι.
- *Η προσαρμοστικότητα* του Α.Ε.Ι. στις μεταβολές του κοινωνικοοικονομικού περιβάλλοντος.
- *Ο προσδιορισμός* των άμεσων και μακροπρόθεσμων στόχων του συστήματος.
- *Η ένταξη* των ατόμων και ομάδων μέσα στο σύστημα, κατά τρόπον ώστε η δράση τους να μη δυναμιτίζει ή να μην υπερβαίνει τα όρια του συστήματος.

Πέραν από το γεγονός ότι στην ελληνική κοινωνία και ιδιαίτερα στο ελληνικό πανεπιστήμιο οι αντιθέσεις, οι συγκρούσεις και οι αλλαγές είναι απρογραμμάτιστες και έντονες σε βαθμό που κανένα σύστημα δεν μπορεί να τις περιορίσει ή να τις συγκρατήσει, ο νόμος – πλαίσιο δεν μπόρεσε να

πετύχει θεαματικές (ή καταλυτικές) μεταβολές σε ορισμένους τομείς και για έναν επιπρόσθετο λόγο: η ιστορικά διαμορφωμένη αντίληψη της υπέρβασης των δομών και λειτουργιών ενός συστήματος μέσα από άτυπες διαδικασίες έχει οδηγήσει το πανεπιστημιακό –και κύρια το φοιτητικό κίνημα– να παρακάμπτει τους συμμετοχικούς θεσμούς στο όνομα της διατήρησης των μαζικών «μαζώξεων» και συντεχνιακών πιέσεων.

Ο νόμος – πλαίσιο αιωρήθηκε –και εξακολουθεί εν μέρει να αιωρείται– πάνω από τρία μεγάλα ζητούμενα:

- τις «προθέσεις» του νομοθέτη
- το «γράμμα» των διατάξεων
- το «πνεύμα» της εφαρμογής.

10. Πρέπει λοιπόν να βρούμε την τόλμη με *θάρος, ειλικρίνεια και αυτοκριτική* να πούμε σε όλους, πολιτεία, κοινωνία, φοιτητές, την αλήθεια, να μιλήσουμε σε όλους, να αφηγηθούμε σε όλους τους φαύλους κύκλους των χαμένων πανεπιστημιακών οραμάτων.

Νομίζω ότι αρχή οποιασδήποτε αλλαγής δεν είναι ένα άρθρο του νόμου, είναι να καθίσουμε να σκεφτούμε όλοι σε τί είχαμε πιστέψει, γιατί είχαμε αγωνιστεί τα χρόνια εκείνα, τί πέτυχε, τί απέτυχε, που φταίγαμε και τί ακριβώς η δική μας γενιά μπορεί να συνεισφέρει τριάντα χρόνια μετά τους αγώνες του 1978-1981.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Γ. Πανούσης*, Οραματισμοί για μια άλλη Ανώτατη Παιδεία (άρθρα 1980-1985), εκδ. Α. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1985
- Γ. Πανούσης*, Πανεπιστήμιο, Καθηγητές και φοιτητές (άρθρα 1986 – 1989), εκδ. Α. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1989
- Γ. Πανούσης*, Το τέλος μιας (πανεπιστημιακής) εποχής (άρθρα 1989 – 1991), εκδ. Α. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1991
- Γ. Πανούσης*, Παιδείας τροπές, εντροπές, εκτροπές (άρθρα 1991 – 1996), εκδ. Α. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1996